

Kommentteja kotoistushankkeen lausunnosta standardiehdotuksesta SFS 4175

6.10.2005 Jukka K. Korpela

Lausunnon Yleishuomautuksia-osassa esitetään, että standardissa tulisi ottaa paremmin huomioon tietotekniikan tila ja kehitys, erityisesti yleismerkistö (ISO/IEC 10646 ja Unicode). Tämä tuntuu konkretisoituvan ehdotukseksi, että normatiivisen osan ei tulisi hyväksyä huonoja kompromisseja, jotka johtuvat teknisistä rajoituksista. Ilmeisesti tässä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että yhdysmerkki sallitaan ajatusviivan vaihtoehtona.

Muissa lausunnoissa on esitetty vastakkaisia näkemyksiä, jopa ehdotettu yhdysmerkin käytön kuvaamista rinnakkaisena vaihtoehtona eikä vain korvaavana merkintänä. On esitetty eriasteisesti huolestuneisuus siitä, miten hyvin standardin käyttäjät voivat käytännössä tuottaa oikeita merkkejä. Huoleen on aiheutta, koska nykyisetkin säännöt tuottavat suuria vaikeuksia, ja nyt ollaan standardia muuttamassa niin, että aiempaa enemmän suositellaan eron tekemistä eri merkkien välillä (kuten kertomerkin käyttämistä x-kirjaimen tilalla).

Työryhmän näkemys on samansuuntainen kuin kotoistushankkeen lausunnon. Työryhmä ei kuitenkaan pidä aiheellisena ottaa vielä tiukempaa linjaa mm. merkkien erottelussa yleismerkistön periaatteiden mukaisesti, joskin muotoiluja korvaavien merkintätapojen käyttöalasta on täsmennetty. Myöskään ei haluta jättää huomiotta sitä tosiasiaa, että suomen kieltä laajasti kirjoitetaan tilanteissa, joissa käytettävissä oleva merkistö on paljon suppeampi kuin yleismerkistö. Tekstinkäsittelyssä ei yleensä tarvita korvaavia merkkejä, mutta niitä tarvitaan esimerkiksi sähköpostissa, Internetin keskustelufoorumeilla, tekstiviesteissä ja kirjoituskoneella kirjoitettaessa. Aiheesta on syytä antaa ohjeita, jotta korvaavissa merkinnöissä vallitseva kirjavuus vähenisi. Tilanteen selventämiseksi on soveltamisalaa käsittelevään kohtaan lisätty seuraava huomautus: ”Väli- ja erikoismerkeistä standardi esittää ensisijaisesti ne säännöt, joita voidaan soveltaa tekstinkäsittelyohjelmissa ja painotekniikassa. Koska suomea kirjoitetaan myös tilanteissa, joissa kaikkien tarvittavien merkkien kirjoittaminen on teknisesti mahdotonta, annetaan lisäksi ohjeita korvaavista merkintätavoista.”

Lausunnossa esitetään myös, että opastavien tietojen kirjoitusohjeiden tulisi kattaa ainakin Mac- ja Linux-ympäristöt tai että opastavat tiedot tulisi poistaa standardista (siirtää eri julkaisuun). Työryhmä pitää kuitenkin tarpeellisena esittää standardin opastavissa tiedoissa sellaisia ohjeita, jotka soveltuvat käyttäjien suurelle enemmistölle ja samalla muodostavat esimerkin siitä, että merkkien kirjoittaminen on kohtuullisen helppoa. Muissa lausunnoissa on viitattu juuri merkkien kirjoittamisen käytännölliseen vaikeuteen. Esitettävät ohjeet eivät kuitenkaan voi olla kattavia, ja esimerkiksi Mac- ja Linux-ympäristön mukaan ottaminen herättäisi kysymyksen, miksi sitten muut ympäristöt on jätetty pois. Lisäksi näissä ympäristöissä merkkien kirjoittaminen riippuu ohjelmasta huomattavassa määrin, joten puhtaasti käytännölliset ja painoteknisetkin seikat ovat vaatineet ohjeiden rajaamisen. Esitetyt ohjeet kuitenkin muodostavat mallin sille, miten tällaiset asiat voidaan esittää järjestelmä- ja ohjelmakohtaisissa ohjeissa. Kirjoitusohjeiden jättäminen pois opastavista tiedoista heikentäisi standardin käyttökelpoisuutta ja myös uskottavuutta.

Mitä lausunnossa mainittuun tekeillä olevaan uuteen näppäimistökaavioon tulee, sen voidaan toivoa helpottavan joitakin merkkien kirjoittamisen ongelmia. On kuitenkin erittäin toivottavaa ja oletettavaa, että se ei tule estämään nykyisin toimivien kirjoitustapojen käyttöä vaan tuomaan niiden

oheen uusia mahdollisuuksia. Uusi kaavio on luonnollisestikin syytä aikanaan ottaa huomioon standardin seuraavaa painosta laadittaessa.

Kohdasta 3.2 lausunto esittää, että ohjeita tulisi laajentaa ainakin lentojen ja junien numerointiin. Käytettävissä olevassa ajassa ei tämä kuitenkaan ole mahdollista. Lisäksi näiden aiheiden säätely kuuluu muille tahoille, joiden olisi saavutettava keskenään yhteisymmärrys. Nyt ilmeisesti ainakin Finnairin ja Ilmailulaitoksen käytännöt lentojen numeroiden kirjoitusasussa poikkeavat osittain toisistaan.

Kohdasta 3.3 lausunto esittää, että yhdistävän välilyönnin vaihtoehtona tulisi tarjota kapeaa yhdistävää välilyöntiä. Se kuitenkin mutkistaisi asioita liiaksi ja olisi käytännössä hyvin ongelmallista, koska kyseinen merkki on nykyisin hyvin harvinainen käytettävissä fonteissa ja koska sen periaatteellinenkin määrittely eli merkitys yleismerkistössä on epäselvä. Joka tapauksessa kaikki määräälevyiset välilyönnit ovat yleismerkistössä ns. kompatibiliteettimerkkejä, eikä niitä voi pitää erityisesti suositeltuina merkkeinä, vaan nykyaikaisessa typografiassa niiden sijasta käytetään yleensä muita välilyönnin säätämisen keinoja.

Kohdasta 4.1 lausunto esittää, että ajatusviivoista yksi tulisi esittää suosituksena. Samaa on toivottu muissakin lausunnoissa. Tässä on päädytty suosittamaan lyhyttä ajatusviivaa, joka vastaa eurooppalaisen typografian perinnettä ja nykysuomessa yleisintä käytäntöä.

Saman kohdan yhteydessä lausunto kiinnittää huomiota siihen seikkaan, että nimilaki ei säädä, miten yhdistetyt sukunimet kirjoitetaan. Nimilain 7. §:ssä puhutaan vain aiemman sukunimen käytöstä yhteisen sukunimen edellä. Asia kuuluisi laissa säädeltäväksi, mutta koska kirjoitusasu on huolitellussa asiatekstissä täysin vakiintunut sellaiseksi, että nimien välissä käytetään yhdysmerkkiä, on standardiin lisätty tätä vastaava erillinen maininta.

Kohdasta 4.1.5 lausunto esittää, että siihen olisi aiheellista lisätä ohje luettelmaehtien aloittamisesta pienellä kirjaimella. Tämän katsotaan kuitenkin kuuluvan pikemminkin kielenhuoltoon kuin standardin aihepiiriin, ja lisäksi sitä koskeva ohjeisto on jonkin verran mutkikkaampi: luettelmaehtien kirjoitusasu tältä osin riippuu luotelman kokonaisrakenteesta.

Kohdasta 4.6 lausunto esittää, että heittomerkki on eri merkki kuin puolilainausmerkki. Tämä kuitenkin perustuu vanhentuneeseen tietoon, sillä nykyisin (Unicodein versiosta 2.1 alkaen) yleismerkistössä ei heittomerkeksi suositella merkkiä U+02BC (modifier letter apostrophe) vaan merkkiä U+2019 (right single quotation mark). Standardiluonnos ei siis tältä osin tarvitse korjaamista. (Merkki U+02BC on määritelty *kirjaimeksi*, jota käytetään mm. translitteraatiossa glottaaliklusiilin merkinä. Se kuuluu kirjaimena joidenkin kielten kirjoitusjärjestelmään. Sen sijaan välimerkinä käytettävä heittomerkki on U+2019: ”2019 ’ is the preferred character for a punctuation apostrophe”).

Kohdista 4.14 ja 4.22 lausunto esittää mm., ettei olisi mitään syytä mainita tai sallia korvaavaa merkintää. Edellä esitettyjen yleisten kommenttien mukaisesti on korvaavan merkinnän mainitseminen tarpeen jo huomion kiinnittämiseksi asiaan. Korvaavaa merkintää joudutaan joka tapauksessa käyttämään monissa tilanteissa mm. sähköpostissa. Sen käsittelemisen tärkein merkitys on siinä, että korostetaan sen kuuluvan vain tilanteisiin, joissa oikeanlaisia lainausmerkkejä ei voida käyttää luotettavasti.

Kohdasta 4.15 lausunto esittää, että kuvaus tietokoneohjelmien perusasetuksista olisi tarpeeton oletus. Kyseessä ei kuitenkaan ole oletus, vaan havainto. Periaatteessa se kuuluisi paremmin opastaviin tietoihin, mutta tiiviiden vuoksi se esitetään kuvailevana informaationa tässä yhteydessä,

johon se luontevasti sopii. Tarkoituksena ei ole ottaa kantaa luettelmapallojen käytön puolesta mutta ei varsinaisesti sitä vastaanakaan, koska asia voidaan tulkita typografiseksi pikemminkin kuin merkkien kirjoittamista koskevaksi.

Kohtaan 4.17 lausunnossa toivotaan XML-esimerkkiä. Esitetty esimerkki on HTML:stä, joka on lukijoille tutumpi kuin XML yleisesti ja joka on luonteeltaan samanlainen kuin XML-esimerkki (ja itse asiassa tulkittavissa samalla XML-esimerkiksi).

Kohdasta 4.23.2 esitetty huomautus koskee oikeinkirjoitussääntöjä, joita ei ole katsottu aiheelliseksi käsitellä tässä. Lisäksi luettelma-kohtien aloittaminen pien- tai suuraakkosella riippuu luotelman rakenteesta.

Kohdasta 4.30 on esitetty ajatus osoitteen muuttamisesta kokonaan suomenkieliseksi. Esimerkissä käytetty ”.example” on kuitenkin Internetin protokollissa määritelty tunnuksiksi, jota käytetään todellisten ylimmän tason verkkotunnusten sijasta esimerkeissä sekaannusten välttämiseksi. Ei siis käytetä todellista tunnusta eikä sellaista, joka myöhemmin voitaisiin määrätä todelliseksi tunnuksiksi, vaan erityiseen sopimukseen perustuvaa merkintää.

Kohdasta 4.33.3 esitetty huomautus on otettu huomioon, mutta yleisemmin muotoiltuna. Yhdistävää yhdysmerkkiä merkinä ei voi suositella yleiseen käyttöön, koska se ei käytännössä toimi useimmissa tilanteissa. Sen sijaan on muotoiltu: ”Eri riveille jakaminen niin, että yhdysmerkki jää yksinään rivin loppuun, ei ole sallittua.” Opastavien tietojen varaan jää selitys siitä, miten jakaminen voidaan estää.

Kohdasta 4.33.5 esitettyyn huomautukseen pätee aiemmin esitetty toteamus siitä, että standardia joudutaan soveltamaan monissa tilanteissa, joissa ajatusviiva ei ole käytettävissä, esimerkiksi tavanomaisessa sähköpostissa.

Kohtaan 4.35 on lausunnossa toivottu suomenkielistä esimerkkiä. Esimerkissä käytetty käyttäjätunnus (oik. sähköpostiosoitteen paikallisosa) ”postmaster” on Internetin protokollissa kuvattu tunnus, jonka pitää olla määriteltynä jokaisessa järjestelmässä, johon ylipäänsä voidaan lähettää Internet-sähköpostia. Siksi se on luonteeltaan pysyvin ajateltavissa oleva tunnus.

Kohdasta 5.2 lausunto esittää näkemyksen, joka on tulkittavissa siten, että yleismerkistöä käytettäessä eksponentit sekä ylä- ja alaindeksit tulisi kirjoittaa käyttäen niitä varten koodattuja merkkejä. Tämä on kuitenkin paitsi epäkäytännöllistä tilanteessa, jossa vain pieni osa kyseisistä merkeistä sisältyy useimpiin fontteihin, myös periaatteessa mahdotonta. Vain hyvin pienelle osalle yleismerkistön merkkejä on niitä vastaavat ylä- ja alaindeksit yleismerkistön merkkeinä. Tällaisilla merkeillä ei myöskään voida esittää esimerkiksi sisäkkäistä indeksointia (esim. alaindeksinä olevaa merkkiä, jolla itsellään on alaindeksi). Lisäksi tällaiset merkit ovat ns. kompatibiliteettimerkkejä, joita ei erityisesti suositella, vaan pikemminkin suositellaan välttämään uusissa teksteissä.

Kohtaan 5.3 toivotut tiedot muiden maiden väestökisteritunnusten kirjoittamisesta eivät ole lisättävissä käytettävissä olevan ajan puitteissa. Tietoja ei myöskään voida pitää erityisen tarpeellisina, koska aiheesta tuskin on sanottavissa muuta kuin että sellaiset tunnukset kirjoitetaan kyseisen maan viranomaisten määräämässä muodossa, mikä on melko itsestään selvää.

Kohtaan 5.8 toivottua tietoa IBAN-numerosta ei lisätä, koska sille ei juuri ole tarvetta suomenkielisessä tekstissä, vaan yhteyksissä ulkomaille, jolloin yleensä käytetään muuta kieltä.

Kohtaan O.1 toivottu lievennys merkitsisi asian esittämistä liian lievästi. Maininta ongelmista on sekin pikemminkin liian lievä kuin liian voimakas, sillä tosiasiallisesti joidenkin merkkien kirjoittaminen on usein mahdotonta tai asettaa suuria vaatimuksia tietokoneen käyttäjille, joille ei ole annettu riittävää koulutusta ja opastusta.

Kohtaan O.1.3 esitettyyn huomaukseen pätee edellä mainittu toteamus, että heittomerkki ja puolilainausmerkki on yleismerkistössä määritelty samaksi merkiksi. MES 2 -käännöksessä eli eurooppalaisen merkistön merkkien suomenkielisessä nimistössä muuten 02BC on ”tarkkeenomainen heittomerkki”, englanniksi ”modifier letter apostrophe”, mikä osaltaan kuvastaa merkin luonnetta kirjaimiin rinnastettavana, ei välimerkkinä.

Kyseisessä kohdassa sivutaan myös kysymystä kulmasulkeista. Toteamus siitä, että niitä ei voi syöttää helposti, on sinänsä aiheellinen mutta koskee myös monia muita merkkejä. Kulmasulkeet on kuitenkin jätetty pois muista syistä. Ne kuuluvat vain erikoisalojen erikoisaloille, kuten matematiikan eräisiin merkintöihin, ja lisäksi ne helposti sekaantuvat merkkeihin ”<” ja ”>”, joita useimmat ihmiset tarkoittavat puhuessaan kulmasulkeista. On myös tulkinnanvaraista, mitä yleismerkistön merkkejä tulisi käyttää silloin, kun on tarvetta kulmasulkeisiin esimerkiksi matematiikassa.